

ԳՐԱԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի, կես տարվանը 6 ռուբլի.
Առանձին համարները 7 կոպեկով.

Քիֆիստով գրվում են միմյանի խմբագրատան մէջ.

Մեր հասցեն. Тифлисъ. Редакция «Мшакъ».

Կամ Tiflis. Rédaction «Mschak».

Տ է Լ Է Ք Օ Ն № 253.

Խմբագրությունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ

(բացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարությունը ընդունվում է ամեն լիցուով.

Յայտարարությունները համար վճարում են

խմբագրությանը բաւին 2 կոպեկ.

Տ է Լ Է Ք Օ Ն № 253.

ՀԱՅԿԱՅԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՇԱՐՈՒՆԱԿԱՆ ՄՇԱԿ

ՄՇԱԿ

(25-րդ ՏԱՐԻ)

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՐԱԳՐԻ

ՆԵՐԿԱՅ 1897 ԹԻՍՎԱՆԻ

ԲԱՃԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Տարեկան գինը՝ 10 ռուբլի, կես տարվանը՝ 6 ռուբլի

Հասցեն. ТИФЛИСЪ, Редакция «МШАКЪ». Արտատպագրության՝ ТИФЛИС, Rédaction «MSCHAK».

ՄԻՔԱՅԼԻ ԹԱՄԱՄՇԱՆԻ ԻՐ ՈՐՈՇՈՅ ԶԵՄ ԵՄԱՆՈՒՄ ԵՒ ԴԱՐՈՒՄ

ՏԻԿԻՆ ԼԻԴԻԱ. ԹԱՄԱՄՇԱՆԻ

մանր, որ տեղի ունեցաւ յունվարի 29-ին: Հոգեհանգիստ կը կատարվի յունվարի 30-ին և 31-ին, երեսկայան 7 ժամին, հանգուցեալի բնակարանում, Մարտիկապա փողոց, առն Սրբաշինի, Ալեքսանդրեան այգու դիմաց: Յուրաքանչյուր շաբաթ օր, փետրվարի 1-ին, առաւօտեան 10 ժամին, դէպի Նորաշէն եկեղեցին: Թաղումը նոյն եկեղեցու բազում, առանձին շիրիմի մէջ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Յունվարի 28-ի ժողովրդագրութեանը Մոսկովայի դռնապանի վերջը.— ՆԵՐԿԱՅԻ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Հիւանդանոցային քաղաքացիութեանը. Տիֆլիսի Լիդիա Թամաշեան. Նամակ Արարականից. Նամակ Խմբագրութեան. Ներքին լուրեր. — ԱՐՏԱՐԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Վերջին տեղեկութիւններ. Կատարած հայերի համար տուգանք.— ԽԱՆԻ ԼՈՒՐԵՐ.— ՀԱՅԿԱՅԻՆԵՐ.— ԲՈՐՈՍ.— ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ. ՆԵՐ.— ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Նամակներ Անգլիայից.

ՅՈՒՆՎԱՐԻ 28-Ի ԺՈՂՈՎԱՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Երէկ, յունվարի 28-ին, ամբողջ Ռուսաստանում տեղի ունեցաւ պետական մի

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԳԼԻՒԹՅՈՒՆ

ԼՕՆԴՈՆ, յունվարի 13/25-ին

«Եւրոպական տանի» — մեր մամուլներուն էն արտաբերողն մէկ անէ՛քն էր այս բացառաշուքութիւնը: «Եւրոպական», ժամատակտ, անցեալին այդ սարսփաղեղեղի հիւանդութիւնը, կը պատմուէր մեզի իբր անյայտակ ժամանակներու մէկ առաւելը: Գիտունները կը հաւատէին, թէ Եւրոպայի համար ալ անհետացած է ժամանակակի վրա փորձառական դարաշար մը կազմելու հաւանականութիւնը:

Ու բնութիւնը, «Մայր բարեգութ», ինչպէս կերպէր ճանապարհը՝ անգամ մըն ալ կը հեղձէ մարդկային իմաստութիւնը, և ժամանակը իբր երէկուան նորութիւն մը մեզի այցելութիւն կը սպասուայ:

Ամեն առտու երբ անգլիական թերթերը կը կարդամ, պահ մը կը չուրսիմ, թէ արդեօք 19-րդ դարուն վերջին օրերուն մէկ օրագիրն է ձեռքս թէ անցեալ դարերէն մատենադարանի մը անկիւնը մոլորած իշխանակազմութիւն մը: «Մահ» տարածում, սով և սրածովիւն, — ահա ինչ որ ամենին աւելի իբր հետաքրքրական «նորութիւն» մեզի կը պատմէ ժամանակակից օրագրութիւնը, և ինչ որ ինչ պատմութիւնը շաղկապէր կարճատեւութիւն: Սուտ չեն որ ըսեր են, թէ «անցեալը կը կրկնուի»: Երբ մեր հինները դուրսնին երեքնեկով կըսէին — Գուր տաճիկները չէն ճանաչար, կը ջարդեն...

— Մարիկ, ատոնք ինչ մասալներ են, ալ ատանկ ըսն չըլար, կը պատասխանէին նորերը:

նշանաւոր գործողութիւն, — մի օր և ալ ժողովրդագրութիւն:

Այժմ, երբ արդէն փաստը կատարված է, մենք իրաւունք ունենք այդ մասին մի քանի խօսք ասելու: Միօրեայ ժողովրդագրութիւնը, իբրեւ պետական մի ձեռնարկութիւն, հիմնված է այն ճշմարտութեան վրա, որ ինչ աշխարհը արտայայտում էր երկու խօսքով. «Ճանաչի՛ր քեզ»: Եւ մինչև այժմ դեռ չէ դանդաղ մի այլ, աւելի կատարելագործված միջոց, որ աւելի լաւ մօտեցնէր այդ նպատակին՝ քան միօրեայ ժողովրդագրութիւնը ամբողջ երկրի մէջ:

Յունվարի 28-ի ժողովրդագրութիւնը նպատակ ունէր պարզել հետեւեալ հարցն:

Հիմա անգլիական մամուլին մէջ «հայկական սրածովիւն» չէ որ նորութիւններու պատուով տեղը կը գրաւէ. ժամանակն ու սովը յաջորդեցին մեզի. և մենք ալ Լաւառանի ոտանակէ դուրս մը ըսնա՛ք ինչ հայերու մեզի շատ ծանօթ բարեկամութեանը:

Ճակատագրային զուգահեռութեամբ մը հայկական կոտորածն ու հնդկական ժամանակաշար իրարու ձուլուելով Եւրոպայի վտանգ սպառնալու վտանգ կազմեն: Այս կարծիքը յայտնեց դոքթոր Բրու Բարիդի բժշկական ակադեմիայի յունվարի 14/26 երեքշաբթի օրուան նստին մէջ: Դոքթոր Բրու որ Ֆրանսայի ներքին գործերու նախարարութեան առողջապահական ընդհանուր ընդհանրութեան 14/26-ի նստին մէջ յայտարարեց թէ հնդկական ժամանակաշար Եւրոպա փոխանցուելը կրնայ զերեւոյ օսմանան կայսրութեան արդի ողորմելի կացութեանը, կացութիւն որ շատ ծանրացած է հայկական կոտորածներով, ատոնք կուտան (Նոյը, գետինը) պատրաստեցին համաճարակին սերմերը ընդունելու: Այդ երկրներուն մէջ շատ պատրաստ նիւթ կայ ժամանակակի վարակումը Եւրոպա դիրքացնելու, պէտք է չուտով միջոցներ ձեռք առնել զանազան կրակով այրելու վերջնականութեան Սակայն տարա-կայս չի կայ, թէ ժամանակաշար ինչպէս չի կրնար անանկ սարսփաղեղի աւելում առաջ բերել ինչպէս միջին դարու սև մահը, որովհետև 14-րդ դարէն ի վեր առողջական պայմանները շատ լաւացած փոխուել են: Համաճարակը Հնդկաստանի մէջ մօտ է Պարսկաստանի և Ռուսիոյ ալ, որ իր ծարրագոյն արեւելի երկրներովը դրացի է բրիտանական Հնդկաստանին: Բայց ամենին մեծ վտանգը կը սպառնայ Պոմպէյէն, նաւահանգիստ մը զոր չորհրդանիւրը շատ արագ ու

րբ. 1) քանի՞ մարդ կայ պետութեան մէջ. 2) ի՞նչ սեռի է պատկանում. 3) քանի՞ տարեկան է. 4) ամուսնացած է, թէ ա-մուսնի. 5) ի՞նչ դասակարգից է. 6) սրտեղ է ծնվել. 7) ի՞նչ տեղի վրա է ծնված. 8) սովորաբար սրտեղ է ապրում. 9) ի՞նչ կրօնի է պատկանում. 10) սրտ է նրա մայրենի լեզուն. 11) գրագէտ է, թէ ոչ. 12) սրտեղ է ուսում առել. 13) ինչո՞վ է պարագում. և 14) զինուորագրական ի՞նչ պայմանների մէջ է գտնվում:

Այս հարցերն իրանց մէջ ամփոփում են այն բոլոր կետերը, որոնք կարող են պարզ, ամփոփ և որոշ գաղափար տալ պետութեան ակադեմիական վիճակի մասին. և ի՞նչ ընդունենք, որ յունվարի 28-ի հարցերին լիութեան առաջ նիւթիւրը հաւաքված են բարեխղճաբար և հաւաստաբանութեամբ կը նշանակի շուտով, երբ այդ բոլոր նիւթերը կարգի կը բերվին, կը վերածվեն որոշ սխառմի և եղբակա-թիւններին՝ նրանց հիման վրա կարելի կը լինի ասել. «այժմ մենք ճանաչում ենք մեզ»:

Այս նիւթերը առանձին կարեւորութեան ունեն ոչ միայն ազգագրական տե-սակէտից, այլ և գիտնական և վար-չական տեսակէտից: Այժմ միայն կա-րելի կը լինի հաստատապէս ասել, թէ ի՞նչ պատկեր է ներկայացնում Ռուսաստանի բազմազան և բազմալեզու ակադեմի-ական մոտաւոր և տնտեսական վիճակը, և այդ պատկերը աչքի առաջ ունենա-լով անհամեմատ հեշտ կը լինի պարզել այն հարցը, թէ մտաւոր և տնտեսական ի՞նչ փոփոխութիւնների անհրաժեշտ պէտք կայ միջոցաւոր ակադեմիական դրու-թիւնը բարեբերու համար: Միօրեայ ժո-ղովրդագրութիւնը պէտք է լինի գլխաւոր հիմքը, որի վրա կը կառուցանվեն վար-չական և պետական նոր ձեռնարկութիւն:

մօտ յարաբերութեան մէջ կը դնեն աշխարհիս ուրիշ մասերուն հետ: Այս է ամենին անհր-ժեշտը, որու պէտք է զիմարէ Եւրոպա կարմիր ծովէն ժամանակաշար կրնայ անցնել Եգիպտոս, իր օրօրօցը ինչ ժամանակներուն մէջ, ու Եգիպտո-սէն Միջերկրականի եղբերները: Եւրոպական կառավարութիւնները պէտք է միանան այս սարսփաղեղի վտանգին առջև առնելու համար:

Այս զեղչական միջոցները ձեռք առնելու համար է, որ Միջազգային առողջապահական համաժողովը մը պիտի գումարի վեներական փետր-ւար 12-ին Անգլիա որ իր աւետարական շահ-բուն հակառակ կը նկատէ զըզնական միջոցնե-րու կիրառութիւնը պիտի մասնակցի այս հա-մաժողովին: Այս մասնակցութիւնը կը վերա-գրուի խաղիկ նկատմամբ Անգլիոյ քաղաքական բարեկամութեանը: Հնդկական կառավարութիւնն ալ ներկայացնողը մը պիտի դրկէ: Համաժողով-ին մէջ կերպի թէ պիտի առաջարկուի ըս-րանքի նախի երկարել և ապանկանում: Սուգի-չրանքէն եկող նաւերը Անգլիա պիտի հաւանի այս առաջարկին:

Մինչև այդ համաժողովին գումարումը զանա-զան պետութիւններ արդէն իրար անցած կը սկսին խօսիլ ու գործել: Խաղաղական կառավար-ութիւնը Պոմպէյ դրկած է դոքթոր Տրուէթ-թիւն, որ արդէն տեղ հասած է. իր պաշտօնն է հոկել խաղիկ քաղաք մտնի մէջ չորհրդակի վրա, և հետագային նախարարութեան, թէ ծովային առողջապահական ամեն օրէնքները յարգուած են թէ ոչ: Նամակաւ իր կառավարութեան պիտի դրկէ մանրամասն տեղեկագիր Պոմպէյի կացութեան վրա: Դոքթոր Տրուէթթիւն շատ փորձառու մէկն է և վերին աստիճանի ձեռն-հաս իր այս պաշտօնին համար:

ները, նոր ընթերցանքը, նոր պրօբկանները: Մեզ մնում է միայն ցանկալ, որ յուն-վարի 28-ի ժողովրդագրութեան արդիւն-քը որքան կարելի է շուտով մշակվի և հրատարակվի ի դիտութիւն ամբողջ պե-տութեան:

ՄՈՍԿՎԱՅԻ ԳՈՒՄԱՅԻ ՎՃԻՈՒՐ

Մենք միայն ողջունել կարող ենք Մոս-կովայի դռնապանի որոշումը՝ հանգանակու-թիւն և բանալ յօդուա թիւրքաց չայտա-տանից մեր երկիրը ապաստանած հայ զաղթականներին: Կա մի բարոյական պարտք է, որ փորձուէ կատարել Ռուսաստանի հին-մայրաքաղաքի ինքնավարական մար-մինը, և յոյս ունենք, որ Մոսկովայի տուած օրինակը հետեւողներ կը գտնէ Ռուսաս-տանի միւս քաղաքներում, որտեղ ոչ մի հիմնարկութիւն չունի այնքան աշուղ-թեամբ չի կատարի այդ մարդասիրական գործը, որքան քաղաքային դռնապանը, իբրեւ հասարակական վստահելի հիմնար-կութիւններ:

Մոսկովայի դռնապան տուած օրինակը ցանկալ է բացի բուն մարդասիրական տեսակէտից և այն պատճառով, որ մինչև այժմ դեռ ոչ մի խոշոր հանգանակու-թիւն տեղի չէ ունեցել ամբողջ Ռու-սաստանում, և ուրեմն հարկաւոր էր որ և է մի հիմնարկութեան նախաձեռ-նութիւնը՝ պատուով իրադրութեան այն ձեռնարկութիւնը, որի համար արդէն տե-ղի է ունեցել Բարձրագոյն թոյլտու-թիւն:

ՆԵՐԿԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՀԻՄԱՆՈՏ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Եւրոպան վերջին մի քանի տարիների պատ-

թիւն մը կը մեկնի Պոմպէյ երկաւու համար: Այս առաքելութիւնը, որ կը դրկուի դիտու-թեանց Ակադեմիային, կը բաղկանայ չորս ան-դամ, որոնք են — դոքթոր Միլլեր, 30 տարե-կան, երկրորդ օգնական բրոնզեպէտր Նոմիա-կէլի, շատ լաւ անգլիերէն կը խօսի ու բազ-մաթիւ հրատարակութիւններ բրած է միջազգայ-ին բժշկութեան վրա: Միւս անդամներն են — դոքթոր Ալեքսէյ և դոքթոր Կրն և դոք-թոր Ռիւսոֆ Բոլո, որ միանգամայն լաւ լու-սանկարիչ մըն է:

Ժամատակտն շատ աւելի մտքերը կը զբա-ղեցնէ հիմա Անգլիոյ մէջ Հնդկաստանի սո-վը, որուն համար մէկ միլիոն անգլիական ոսկիի պէտք կայ: Մեծ-Բրիտանիոյ մէջ հանգանակու-թիւն բացուած է, և երկու շաբաթուան մէջ 160,000 ոսկի հաւաքուեցաւ, և ստորագրութիւն-ները կը շարունակուին: Այդ երկու ամսէն պէտք եղած գումարը կը գոյանայ:

Հարկ է ըսել թէ այս հանգանակութիւնը մեծ հարուած մը եղաւ մեր խեղճ ժողովրդին: Ալ հիմայ ով կը մտածէ հայ սովեակներուն համար: Հնդկաստանի շուտ օգնութեան հասնելը միայն մարդասիրական պարտք մը չէ Անգլիոյ համար, այլ և շահա խնդիր մըն է:

Ս'հ, այդ շահը: Որուն մտքն կանցնէր, թէ քա-նի մը խեղճ արարչի հայերը այս մարդաս-րական երկրին մէջ իսկ վտանգաւոր պիտի հա-մարուէին դասակարգի մը շահերուն երկու հա-րաթի շափ առաջ ըսանի չափ թշուառական անգլիացիներ փողոցը կը յարձակին «փրկու-թեան ըսանակ» որդեգրուող հայ խումբին վրա և կը սկսին ծեծել այդ թշուառները, ամենքը կրնան փախչել, բայց 40-ի մօտ մէկը, Նիկոլոս

մոլորակներ ապագայուց, որ տառապում է մի հիւանդոտ և այլանդակված քաղաքակրթութեան ձեռքին Ահա ինչպէս է նկարագրում այդ դրութիւնը «С. Петерб. Вѣдомости» լրագիրը մի գեղեցիկ յօդուածի մէջ, որ տպւած է յունվարի 19-ի համարում:—

«XIX դարը նշանաւոր է նրանով, որ շատ ուժեղ կերպով զարգացրեց ազգայնութեան գաղափարը և մտքը նրան պետական, սոցիալական, գիտական և կրօնական շրջանների մէջ: Սկզբում դա մի արդար և առողջ սկզբունք էր, քանի որ արտայայտվում էր պատմական անցքերից զրկանքների կրած ազգերի մէջ, որոնք ձգտում էին ձեռք բերել աւելի լաւ դրութիւն և միւս ազգերի չարքում հաւասար իրաւունքներ տիրանալ: Բայց յետոյ այդ գաղափարը անհիշելի մեկնաբանութիւնների առարկայ դառնալով, չափազանց շատ զարգացաւ, կլանեց մի քանի ուրիշ գաղափարներ, և մի առողջ ու օգտակար մտքից դարձաւ ծայրայեղ ազգայնութեան գաղափար, որ ձգտում է ոչ թէ հաւասար իրաւունքներ ձեռք բերելու, այլ այն դրութեան՝ որ մի ազգը հպատակվի միւս, աւելի զօրեղ ազգին:»

«Քաղաքակրթութիւնը ընդհանրապէս, և քրիստոնէական քաղաքակրթութիւնը մասնաւոր, ներպատակ ունի ամենից առաջ մարդկութեան միասնութեան, նրա շահերի ընդհանրութեան, ներքա ըլոր գործողութիւնների չազկասկած՝ բարձր և առաջնորդութեան հոգի վրայ Պատմութիւնը մինչև XIX դարը չէ ցոյց տալիս, որ քրիստոնէական քաղաքակրթութեան լինել և դարձած առանձին առանձին ազգայնական գաղափարներ: Միայն մեր դարում եւրոպական ազգերը գեղեցիկ դրօշակը դարձրին աստուած և կուռք: Պատմութեան օրէնքները, կրօնի և բարոյականութեան սկզբունքները, մարդկային գիտութեան և մտքի բոլոր դասները,—մի խօսքով այն ամենը, ինչ որ մենք անուանում ենք քաղաքակրթութիւն՝ մասնակց են կուռքի ծառայութեան,—այն է ազգայնութեան, որից ստացաւ ուղղութիւն և դրօշ: Միջին դարերում Գրիստոսին ծառայելու միտքը ազգերին երբեմն զցնում էր հակաքրիստոնէական գործերի մէջ, բռնութեամբ, սրով և խորոյնով նա հարկադրում էր խոտտումանկ քրիստոնէական վարդապետութեան այս կամ այն ճշմարտութիւնը: Բայց այնտեղ միտքը աղաւաղված էր և կեղծ ճանապարհի վրա գցած, և արդար է հանդիսանում այն անցողական տարեշրջանների տգիտութեան պատճառով, թէ և այն էլ կայ, որ նոյն իսկ այդպիսի կեղծ ճանապարհների վրա գործող միտքը,

Գրիգորեան, կը մնայ տըքերնուն ներքեւ, ու սրկանները համիգական քաջութեամբ, կը սպաննեն խեղճը, զարնելով գլխուն, կուրծքին, ամէն կողմ, «Հացերիս ձեռքերնուս կաննէք» գոչելով:—Աս ալ կեանքի պայքարն է. Struggle for life, ինչպէս կըսեն իրենք անգլիացիները: Այս շահխնդիր մարդասպանութեան դառը կը տեսնուի հիմայ:

Struggle for life. Բանի մը ամիս առաջ ալ հայկական ջարդերուն էն տաք միջոցին էր որ ուրիշ խումբ մը, ընկերավարականները (սոցիալիստ) գումարում մը ընելով բողոքեցին հայոց համար ցոյց տրուած մարդասիրական զգացումներուն դէմ: «Մենք անգլիացիներս անօթի կը սատկինք, ու դուք հայերուն կեղծեք նպատակ տալու, գոչեցին: Struggle for life.

Struggle for life! մարդկութեան վարիչը, կեանքի գերագոյն օրէնքը: Պիտոյ սուլթանին համար ալ իր կեանքի պայքարն է որ բուռն կը մղուի Պոլսի Առջի համակով ըստ, թէ «Սթ անտարտի խօսքին նայելով՝ դեռսպանախորհուրդը իբր առաջին միջոց, աղբիւր ամէն բարեկարգութիւններու, պիտի համարի սուլթանին իշխանութեան չափաւորումը: Չեմ կարծեր սխալել եթէ ըսեմ, որ թերեւս սուլթանը աւելի լաւ պիտի համարէր հայկական ինքնավարութիւն մը ըստ իր իշխանութեան չափաւորումը: Այն օրը որ Պիտոյ մէջ ըսանի մը թիւրքը փայա ազատ ըլլան իրարու հետ սեռակցել, այն օրը որ թիւրքը նախաբարութիւն մը գործին տէրը ըլլայ՝ ալ այն օրէն սուլթանին գահակալութեան, հետեւաբար կեանքի օրերը համարուած են: Սուլթանին իշխանութեան չափաւորումէն քանի մը աւելի ետքը ալ Համիդ չի կրնար երկար տեսնել: «Ու արդէն շատ ալ եղաւ» կը գրեն «Գեշլի

այնուամենայնիւ, ունէր հանրամարդկային քրիստոնէական գաղափարներ: Մեր ժամանակը նոյն իսկ արդարաւանաւոր միջոց էլ չունի. նա պատրաստ է իր բարձր բարոյական զարգացումը և քրիստոնէական սկզբունքները զոհ բերել ազգային եսամոլութեան, և այս եսամոլութիւնը ինչպէս աստուած բազմել է եւրոպական Ուլիսի վրա և համարեա փոխարինում է հանրամարդկային քրիստոնէական սկզբունքները: Այն ժամանակ, երբ մարդկային գիտութեան առաջնորդութիւնը կանգ չէ առնում, այլ զարգանում է ժամերով, ոչ թէ տարիներով,—ազգերը կրկնապէս աւելի և աւելի թագնացում են իրանց մարմինները իրանց առանձնութեան կարծր պատեանի տակ, միմեանց դէմ միմեանաւոր զօրքեր են դիմում, օրօրում են իրանց՝ սեփական ինքնուրոյնութեան մտքերով, մտածում են ոչ թէ մարդկային առաջնորդութեան ապագայի մասին, այլ իրանց ազգութեան փառաւոր ապագայի մասին, և—ինչ որ ամենից անհասկանալին է և մի կերպ ալլաօսեման պարզ ապացոյցն է—ձգտում են ոչ միայն համաձայնեցնել այս բոլորը քրիստոնէական վարդապետութեան սկզբունքների հետ, այլ վճռել են, որ քրիստոնէական կրօնը պիտի ծառայէ իբրեւ իրանց ազգային ազգերից ոչ մէկը ազատ չէ այդ պակասութիւններից, ամենքը այսպէս թէ այնպէս բռնված են furor nationalis հիւանդութեամբ: Այս ուղղութեան լաւ օրինակ է յամենայն դէպս Գերմանիայի այն մասը, որ մինչև այժմ երկրպագում է Բիսմարկի գաղափարներին, Բիսմարկին, հակաքաղաքակրթական նեղ ազգայնութեան այս տիպական առաքելով՝ գաղափարներին: Թէ որքան համաձայնում են քրիստոնէութեան հետ Բիսմարկի գաղափարները, նրա քարոզած սկզբունքները՝ «ոյժը իրաւունքից առաջ», նրա մշտական երկդիմութիւնը, այն հալածանքը, որին նա ենթարկում է բոլոր թիւրքերին և հարստահարվածներին,—ապացույցներ չարժէ. բայց նա էլ, նրա կողմնակիցներն էլ յայտնում են, որ իրանք մինչդեռ իրանք չունին մարդկայնութեան գաղափարը, հետեւաբար չեն կարող ունենալ մարդասէր Աստուծո գաղափարը, և «Աստուծո» Բիսմարկի բերանում միայն մի նշանաբան է:

«Շարունակել գնալ այս ուղղութեամբ՝ կը նշանակէ աւելի հեռանալ քաղաքակրթութեան և քրիստոնէութեան սկզբունքներից: Ամեն տեղ լավում են ձայներ, թէ այսպէս այլ ու չէ կարելի շարունակել: Նեղ ազգայնութիւնը և նրա

թեւեկ կարգի Քարիդէն, ուրիշ կուզան հիմա բաւական չահագործական տեղեկութիւններ սուլթանի ու թիւրք գործիչներու վերաբերութեամբ: Երիտասարդ թիւրքերու բոյնը Բարիկ է:»

ՆԱՄԱԿ ԱՆԳԼՈՅԻՅ

Լ. օն Դ. օն, յունվարի 17-ին
Մարդկային կեանքին մէջ չըջանի կան, ուր մարդս ստիպուած է արհամարհանօք նայել այս կեանքին վրա ոչ թէ նման յոռեղանակներու, որ կեանքի հաճութիւնները վայելելէ ետք յանդիման եկող դժուարութեանց առջև վատաբար կը խոնարհին, այլ նման այն իմաստասէրին, որ չը կըրնար լուծել կեանքի առեղծուածը և գտնել յեւնարան մը, որ հաւասարակշռէ երջանկութիւնը և թշուառութիւնը:

Այսպէս ահա, նա որ կայցելէ հայ ազգաստեղծներն ի Salvation Army (փրկութեան բանակ), անոնց ներկային բաղդատելով անցելոյն հետ կը լեցուի տխուր տպաւորութիւններով և կը համոզուի թէ հայութեան այս բեկորները մարդկային թշուառութեան մանրանկարներ են ու իրանց կեանքը կրնայ նիւթ մատակարարել ամենէն արտաշարժ վէպերու, եթէ երբեք ուղիղ է վէպ կողմը գտնուի:

Թաւուր Պրեմի մօտ է Սէլվէ շըն Արմիի ազգաստանի տունը ի Պէրմիդի: Ընդարձակ չէ՞ք մի՛ զայգաստանի տունը և կը գտնուի Լ. օն Դ. օնի այն փողոցներէն միայն մէջ, ուր ընտելիչ գուհիկ են և ազտեղութիւնը աւելի քան սոցիալական: Սէլվէ շըն Արմիի զինուորներէն մին առաջնորդեց մեղ վեր, չէ՞քնին նեղ և մութ սանդուղիներն զէպի վերին յարկը, ուր կը գտնուէին

հետ միացած միլիտարիզմը և ծայրայեղ ազգայնական հովանաւորող քաղաքականութիւնը մի մի վաւարի իրենք են, որոնք ընկած են եւրօպական ազգերի կրծքին և դուրս են ծծում նրանց կեանքը, նրանց արիւնը, նրանց ապագան:»

ՏԻԿԻՆ ԼԻԿԻԱ ՌԱՄԱՄՇԵԱՆ

Յունվարի 29-ին, երկար հիւանդութենից յետոյ, 39 տարեկան հասակում, վախճանվեց տիկին Լիդիա Պետրովնա Թամաշեան (ծնված իշխանուհի Բէհլուխեան): Հանգուցեալի անձնաւորութիւնը լաւ ծանօթ է մեր կանանց, մասնաւոր ինտելիգենտ չըջանին,—Թիֆլիսի հայոց դրական և հասարակական շրջաններում շատ քիչ մարդ կը գտնվի, որ առիթ ունեցած չը լինէր, կամ հասարակական հիմնարկութիւնների մէջ, կամ մասնաւոր շրջաններում, հանդիպելու այդ կնոջ, որը հենց առաջին անգամից՝ տեսնողի վրա թողնում էր զարգացած, հասարակական հարցերով հետաքրքրված, որոշ հայեացքի և հաստատ կանգի տէր մարդու տպաւորութիւնը:

Միայն վերջին ժամանակներս տիկին Թամաշեան, տկարութեան պատճառով, յետ քաղվեց և վաղվեց ընտանեկան շրջանի մէջ, մինչդեռ առաջ նա շնորհ մասնակցութիւն էր ընդունում հասարակական գործերում, թէ Հայոհեաց Բարեգործական ընկերութեան մէջ, թէ հայոց թատրոնի գործերում, աշխատելով կազմակերպել սիրողների մշտական խումբ, թէ վերջապէս քաղաքային Արհեստագործական դպրոցի մէջ, որին նա նուիրվեց առանձին եռամսյակ, վարելով աւելի քան տասն տարի այդ դպրոցի տեսչութեան պաշտօնը ճիշդաբար: Կանանց արհեստագործական կրթութեան հարցը՝ նրա փայլուն ժայռ հարցն էր.—այդ նպատակով նա մի մը չափած ծրագրի ներկայացրեց Եւրոպային: հայոց օրիորդաց դպրոցներում արհեստներ մտցնելու համար, շատ անգամ հարց յարուցեց թէ Հայոհեաց ընկերութեան և թէ դպրոցական գաւառական շրջաններում, 1889 թվին յատկապէս Պետերբուրգ քաղաք այդ մասին ղեկուցում անեն Արհեստագործական ժողովին և «Մայիսի» մէջ տպագրեց մի քանի յօդուածներ նոյն խնդրի վերաբերմամբ: Անկախ, սեփական աշխատանքով ապրելու ընդունակ հայուհիներ պատրաստելը,—նրա տեսնանքն էր իր հայեացքների ուղղութեամբ,—իսկ ուղղութիւնը նրա առաջին յատկանշանքներից մէկն էր,—նա պատկանում էր այն կուսակցութեան, որը դաւանում է «Մայիսի» սկզբունքները, և հենց դրա վրա էլ հիմնված էր

հայեր վերին կամ երրորդ յարկը երթալու համար հարկ էր անցնել երկու ուրիշ յարկերէն: Լուսաւորեց քիչ էին և մահաճակատներ իրարու ըով և իրարու վրա այնքան սեղծ դրուած, որ կը խորհէին թէ արեւելեան կամ թրքական խան մը եկած եմ պահ մը Ողջ ապականած էր և աղտեղութիւն կը տրեւէր ամենուրեք և թէ և բընախողներ վարժուած կը թուէին, սակայն եկող մը կը զգար ծանալ գարշահոտութիւն մը և օղի ապականութիւն: Քայլերս սանդուղիներէն վեր արագացուցի և վերջապէս առաջնորդողի հետ հասանք վերին յարկը, ուր կը գտնուէին հայեր, վարի երկու յարկեր անգլիացի աղքատներուն յատկացուած էին:

Հայկական դէմքեր էին ամենն ալ. թուի և համակրելի՝ տառապանքի տիբուրթիւն և մեկամաղձոտութիւն մը իրենց նայուածին մէջ: Ուսման իրենց անկողնոյ վրա ընկողմանած կը կարդային, ամենք ալ լուսավոր կազմած իրար իրենց անհատական անցելոյն դէպքերը կը պատմէին իրենց գաւառական բարբառով, որ յիշատի ինձ շատ քաղցր կը հնչէր: Ազգաստաններու մէջ ամենէն դեռատին տասն և ութ տարեկան էր և ամենէն տարիքոտն քառասուն և հինգ: Իրենց թիւ 38 էր:

Անկողններ մահաճակատներու վրա դրուած էին, այլ տախտակամանի վրա և իւրաքանչիւր անկողնի կը գտնուէին միւսէն տախտակի մը միջոցաւ՝ մեծութեամբ համապատասխան անկողիններու երկարութեան: Անկողններ երկու շարք էին իրարու դիմաց և մէջտեղը փոքր ճամբայ մը կար անցնելու համար: Ազգաստաններու մեծագոյն մասը Կ. Պոլսէն էին, իրենց մէջ տարուստաւորներ և լեզուի տեղեակ անձինք երկու էին միայն: Հէքերը իրենց օրական սնունդը թէ և կը ստանային կանոնաւոր, սակայն յուսա-

նրա մօտիկ բարեկամութիւնը Գրիգոր Արծրունու և «Մշակի» խմբագրութեան հետ:

Այսպիսի կնոջ կորուստը, այն էլ երիտասարդ հասակում, անփոխարինելի կորուստ է, մահաւանդ աչքի ընկնող ոյժերով աղքատ հայ կանանց համար:

ՆԱՄԱԿ ԱՍՏՐԱԽԱՆԻՅ

Յունվարի 14-ին
Անցեալ անգամ հաղորդեցինք, որ զաղթականների օգտին առաջնորդարանում ժողոված գումարը հասաւ 3,000 ռուբլու. իսկ ղեկավարների վերջը 5,000 ռուբլուց էլ անցաւ, որով և վերջացաւ ստորագրութիւնը: Որքան ախորժելի տղաւորութիւն էր թողնում այն, որ աստրախանցի հայը ինքնակամ, գիտակցօրէն չտալեց առաջնորդարան իր սլարքը կատարելու դէպի իր թշուա, հալածված եղբայրը՝ նոյնքան ցանկալի տպաւորութիւն գործեց Արիւստակէս սրբազանի՝ երկու չափով մի անգամ ժողովրդին եկեղեցում հաշիւ տալը ստացած գումարների մասին, որին և հետեւում էին սրբազանի նորարար յորդորները: Այսպէս՝ մեր առաջնորդը զաղթականների հարցին երեք անգամ խօսք նուիրեց, բայց ամենից ազդուն և զգացվածը անցեալ ղեկավարների 22-ին էր, երբ բազմաթիւ աղթականների առաջ սրբազանը կարգաց թիֆլիզի Հայոց Բարեգործական ընկերութեան ստացագիրը յիշեալ 3000 ռ. ստանալու մասին: Աստեղաբանը արծարծեց այն միտքը, թէ դեռ ևս մենք զարգացման այն շրջանում ենք ապրում, որ Բարեգործական ընկերութիւնը իր պարտքն է համարում Աստրախանի հայերին շնորհակատութիւն յայտնել արած բարեգործութեան համար, այն ինչ քրիստոնէական պարտաճանաչութիւնը, Աւետարանի ողորմածութիւնը չնորհաճակութիւնների չը պիտի սպասի, այլ պիտի այնպէս վարւի, որ աջի տուածը ձախը չը գիտենայ, և կը գայ ժամանակ՝ մենք կը համենք այնպիսի հակազդողութեան, որ բարեգործական ընկերութիւնները իրանց ստացագրի հետ միասին այլևս չնորհաճակութիւններ չեն յայտնի, այլ ուղղակի կը տեղեկացնեն թէ ստացանք այդքան գումար:—Այնուհետև Արիւստակէս սրբազանը զաղթականների հարցի հետ կապեց և մեր անդուգական հրապարակախօս և խաւարի դէմ բաշարի կուռղ Գ. Արծրունու հասարակական գործունէութիւնը, որի մահվան չորրորդ տարեդարձի առիթով՝ այդ օրը Աստրախանում առաջին անգամ հոգեհանգիստ էր կատարվում համակրողների ցանկութեամբ:

Հատ կը թուէին ու և է գործ գտնելու, ուսման ալ կը խորհէին Ամերիկա երթալ: Միայն ընտանիք և դաւաններ Պէրսիւն ձգուած էին, և կային շատեր որ տեղեկութիւն իսկ չունէին իրենց ընտանեաց անդամներուն նկատմամբ: Ապաստանալը սովորած են ցերեկները պտտել Լ. օն Դ. օնի մէջ խմբով և երեկոյին վերադառնալ, և որչափ որ կրցայ դատել, դժուարին գտալ շատերուն համար ու և է զբաղում գտնել Լ. օն Դ. օնի մէջ:

Զօրապետ Պետր և իր բանակին հոգաւորութիւն խորին համակրութիւն կը ներշնչէ անտարակոյս, քանի այս անտէր հայեր հոն ապաստան և կերակուր գտած են և իրենց Ամերիկա կա կամ Գաւառաւ գաղթման նիւթական օգնութիւններ կը տրուին: Փայտապի տեղական վարչութիւն մօտերս մայր երկրին թէ և յայտնեց, թէ մեծ թիւով գաղթականութիւնը երկրին շահերուն չեն նպաստեր և պէտք են արգելուիլ՝ սակայն դեռ ուսման յաջողած են գնալ և ունենալ ինչ-ինչ հողային առանձնահատկութիւններ:

Հայ ազգաստանեայք բաւական գոհ կը թուէին և թէ և նկուն ու ընկճեալ, բայց դեռ կը պահէին իրենց մէջ կեանքի պայքարը անվճար և յաջող մղելու ոգին: Բանակին ջոկերը անոնց խնամը կը տանէին և կը ջանային դանդաղ երաժշտական նոր հմայքներու տպաւորութիւններով մոխրաբեր, ինչ որ յոյժ հաճելի կը թուէին այս ճնշուած հողիներուն:

Իրենց ձեռքեր սեղմելէ ետք զատուեցա՝ ուշատեն, յուսալով թէ ուրիշ առթիւ կրկին զանաւոր պիտի կրնամ տեսնել:

Զարմայր

Типографія Канцел. Главнанач. Гражданск. частью на Кавказѣ, Лорисъ-Меликовская ул., д. 438.